

Προς ένα νέο παραγωγικό-επιχειρηματικό σύστημα

Των Αγγελου Τσακανίκα και Μιχάλη Βασιλειάδη*

Εχει πολλές φορές αναφερθεί ότι η εξάντληση της δυναμικής του προτύπου ανάπτυξης που καθόρισε την πορεία της ελληνικής οικονομίας την 15ετία 1994-2008, ήταν αποτέλεσμα της στρεβλής συνεισφοράς των επιμέρους πυλώνων του. Λόγω των χαμηλών επιτοκίων και της συνεπακόλουθης ταχείας πιστωτικής επέκτασης, η ιδιωτική κατανάλωση έφτασε να συνιστά το 2009 το 75% του ΑΕΠ και η δημόσια κατανάλωση το 18%, όταν στην ΕΕ-27 τα αντίστοιχα ποσοστά δεν ξεπερνούσαν το 60% και 21%. Από την άλλη πλευρά, στον εξωτερικό τομέα, οι εξαγωγές της Ελλάδας δεν ξεπερνούν το 18,5% του ΑΕΠ, ενώ το περιεχόμενό τους είναι μάλλον μεσαίου τεχνολογικού και γνωσιακού περιεχομένου, προφανώς με κάποιες εξαιρέσεις. Ετσι, η Ελλάδα φαίνεται να συμμετέχει στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον πολύ περισσότερο ως καταναλωτής προϊόντων/υπηρεσιών και λιγότερο ως ποιοτικός παραγωγός. Όταν οι προωθητικοί παράγοντες που ενίσχυαν τις καταναλωτικές δαπάνες εξασθένησαν για συγκεκριμένους λόγους (περιορισμός ρευστότητας τραπεζικού συστήματος λόγω παγκόσμιων χρηματοπιστωτικής κρίσης, αλλαγή αξιολόγησης του πιστωτικού κινδύνου διεθνώς), αναδείχτηκε η έλλειψη ενός παραγωγικού συστήματος τέτοιου μεγέθους, δομής, προσανατολισμού και περιεχομένου, που να μπορεί να υποκαταστήσει γρήγορα τις σχετικές απώλειες.

Σήμερα, με την ελληνική οικονομία σε υφεσιακή τροχιά για τέσσερα χρόνια και τη βεβαιότητα για σημαντική ύφεση και το 2012, η μόνη βιώσιμη προοπτική -σε όρους διατήρησης του βιοτικού επιπέδου και κοινωνικής συνοχής- φαίνεται να είναι η συστηματική και μακρόχρονη προσπάθεια αναδιάρθρωσης του αναπτυξιακού προτύπου της ελληνικής οικονομίας. Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται ένα σύστημα πολιτικών που να βασίζεται και να αξιοποιεί τη γνώση, σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που να ευνοεί την καινοτομία, τη δημιουργικότητα, την επιχειρηματικότητα που βασίζεται στη γνώση, τις επενδύσεις και τη διάχυση της τεχνολογίας σε όλους τους κλάδους της οικονομίας.

Η δρομολόγηση, όμως, αυτή της νέας αναπτυξιακής τροχιάς, μιας νέας δομής της ζήτησης και της προσφοράς, με διεθνώς ανταγωνιστικά προϊόντα και υπηρεσίες, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Απαιτεί, μεταξύ άλλων, ριζικές αλλαγές κοινωνικών νοοτροπιών και μετάλλαξη της επιχειρημα-

τικής κουλτούρας από την αναζήτηση του ευκολότερου δρόμου για την πρώιμη εμπορική επιτυχία, στον ανηφορικό, δύσκολο δρόμο της ποιότητας, της ουσιαστικής διαφοροποίησης του προϊόντος και της διεθνούς δικτύωσης.

Η τρέχουσα κρίση υπογράμμισε με ιδιαίτερα emphaticό και επιβαρυντικό για την οικονομία τρόπο, τις χρόνιες αδυναμίες του εγχώριου επιχειρηματικού/παραγωγικού συστήματος. Η Ελλάδα, αν και συγκαταλέγεται στις χώρες που βασίζουν, ή θα έπρεπε θεωρητικά να βασίζουν, την ανάπτυξή τους στην καινοτομία (δηλαδή στις ανεπτυγμένες οικονομίες), φέρει χαρακτηριστικά λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών: το ποσοστό του ενεργού πληθυσμού που ενεργοποιείται επιχειρηματικά είναι διαχρονικά εξαιρετικά υψηλό, αλλά οι εγχώριες επιχειρήσεις χωλαίνουν σε σύγκριση με αυτές των υπόλοιπων ανεπτυγμένων οικονομιών σε βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά τους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει ότι η ποσοτική αύξηση της επιχειρηματικότητας δεν είναι πάντα ταυτόσημη της οικονομικής ανάπτυξης, τουλάχιστον μεσο-μακροπρόθεσμα. Ετσι, σε συνθήκες πιστωτικής στενότητας και περιορισμένης εγχώριας ζήτησης, η βιωσιμότητα αυτών των εγχειρημάτων είναι αβέβαιη.

Πράγματι, η εγχώρια παραγωγή χαρακτηρίζεται από μεταφορά τεχνογνωσίας και καινοτομιών από το εξωτερικό, εξαγωγές χαμηλής προστιθέμενης αξίας, χαμηλή συνεργασία πανεπιστημίων και επιχειρήσεων και φτωχές επενδύσεις σε Ε&Α από τις παραδοσιακά εσωστρεφείς επιχειρήσεις. Αλλωστε, η ελληνική οικονομία αποτελείται κυρίως από μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, που παράγουν προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας και δραστηριοποιούνται κυρίως σε κλάδους έντασης εργασίας. Το επιχειρηματικό σύστημα εμφανίζει έτσι χαρακτηριστικά δυϊσμού. Από τη μία πλευρά, η πλειονότητα των επιχειρήσεων δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος και στρέφεται αποκλειστικά στην κάλυψη της εγχώριας ζήτησης με μη διεθνώς εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες, ενώ από την άλλη υπάρχουν λίγες επιχειρήσεις που κατορθώνουν και να καινοτομήσουν και να είναι ανταγωνιστικές σε παγκόσμιο επίπεδο.

Επιβεβαιωτική αυτού του δυϊσμού είναι και η πρόσφατη έρευνα πεδίου στις 2.000 μεγαλύτερες επιχειρήσεις της χώρας που εκπόνησε το IOBE με το Εργαστήριο Βιομηχανικής και Ενεργειακής Οικονομίας του ΕΜΠ για λογαριασμό του ΣΕΒ.▶▶

*Ο κ. Αγγελος Τσακανίκας είναι υπεύθυνος Έρευνας του IOBE.

Ο κ. Μιχάλης Βασιλειάδης είναι ερευνητής του IOBE.

► από όπου προκύπτει ότι οι μισές περίπου επιχειρήσεις του δείγματος έχουν πραγματοποιήσει κατά την τελευταία διετία κάποια καινοτομία προϊόντος. Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος αυτής της καινοτομίας ήταν απλά κάτι νέο για την επιχείρηση, καθώς μόνο οι μισές δηλώνουν ότι ήταν νέα για την ελληνική αγορά και μόνο το 16% αυτών δηλώνει ότι ήταν παγκόσμια καινοτομία. Σε όρους καινοτομίας διεργασιών, μόνο το 31% των επιχειρήσεων ανέφερε ότι την τελευταία διετία έχει εισάγει καινοτομίες που αφορούν τις μεθόδους παραγωγής και τη χρήση των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνίας (ΤΠΕ). Σε ό,τι αφορά τη μη τεχνολογική καινοτομία, αυτή δηλαδή που αφορά σε καινοτομία οργάνωσης, εμπορίας ή μάρκετινγκ, περίπου το 40% απάντησε καταφατικά, με τις περισσότερες καινοτομίες να αφορούν μεθόδους πωλήσεων, διάθεσης προϊόντων και υπηρεσιών.

Το πιο ενδιαφέρον, όμως, στοιχείο που προκύπτει από την έρευνα είναι η σχέση της καινοτομίας με σημαντικά κριτήρια ποιότητας της επιχειρηματικότητας. Περίπου το 22% των μεγάλων επιχειρήσεων της χώρας μπορούν να χαρακτηριστούν ως επιχειρήσεις υψηλής έντασης καινοτομίας. Είναι επιχειρήσεις που δηλώνουν ότι έχουν πραγματοποιήσει την τελευταία διετία τόσο καινοτομία προϊόντος, όσο και καινοτομία διαδικασίας. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει όμως και ένα σημαντικό 30% που δηλώνει ότι δεν έχει εισάγει καμία καινοτομία την τελευταία διετία. Οι δύο αυτές κατηγορίες επιχειρήσεων διαφέρουν σε πλήθος χαρακτηριστικών. Οι επιχειρήσεις της πρώτης κατηγορίας δεν πλήττονται από την κρίση στο βαθμό που πλήττονται οι υπόλοιπες, μπορούν να επενδύουν συνεχώς και κατορθώνουν να είναι εξωστρεφείς, αλλά και να έχουν πολύ ικανοποιητικά οικονομικά αποτελέσματα, ακόμη και κατά την περίοδο της κρίσης. Για να μπορέσουν, όμως, να καινοτομήσουν, απαιτείται ανθρώπινο κεφάλαιο υψηλής τεχνολογίας, που επανακαταρτίζεται συνεχώς. Έτσι, το 86% των επιχειρήσεων υψηλής καινοτομίας εκπαιδεύει το προσωπικό του τόσο με άτυπες, όσο και με τυπικές μορφές εκπαίδευσης. Στο ίδιο πλαίσιο, οι επιχειρήσεις αυτές διεξάγουν κάποιου τύπου εσωτερική έρευνα, αλλά βρίσκονται και σε δικτύωση με φορείς έρευνας, όπως τα πανεπιστήμια.

Εξάλλου, ειδικά τα ζητήματα του ανθρώπινου δυναμικού και του γνωστικού κεφαλαίου που αυτά ενσωματώνει είναι καθοριστικά στο σημερινό παγκοσμιοποιημένο περι-

βάλλον της γνώσης. Η κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού διευρύνεται τα τελευταία χρόνια, ενώ παράλληλα οι δυνατότητες για διάχυση της γνώσης έχουν πολλαπλασιαστεί με τη συνδρομή και της τεχνολογίας. Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, αυτές οι δύο εξελίξεις πρέπει να αξιοποιηθούν στη μετακίνηση εργαζομένων από κλάδους μη εμπορεύσιμων προϊόντων και υπηρεσιών, που έχουν κυριαρχήσει τουλάχιστον την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα, σε εξωστρεφείς κλάδους.

Από την ίδια έρευνα προκύπτει ότι αν και το 63% των μεγάλων επιχειρήσεων της χώρας δεν αντιμετωπίζει σημαντικές δυσκολίες στην εύρεση κατάλληλων υποψηφίων για τις θέσεις εργασίας που προσφέρει, το υπόλοιπο 37% δηλώνει δυσαρεστημένο. Υπάρχουν κλάδοι όπως τα ξενοδοχεία-εστιατόρια, οι μεταφορές, αλλά και άλλοι κλάδοι των υπηρεσιών, οι οποίοι εμφανίζονται ως οι πιο απογοητευμένοι, επισημαίνοντας κυρίως ότι οι υποψήφιοι δεν πληρούν τις προδιαγραφές της θέσης εργασίας. Αλλά και στο υφιστάμενο προσωπικό επισημαίνονται -σε ίδια περίπου ποσοστά- ελλείψεις δεξιοτήτων. Οι περισσότερες επιχειρήσεις ανέφεραν ότι οι εργαζόμενοι δεν αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και ρίσκα, υστερούν σε ικανότητες οργάνωσης και διοίκησης έργου, αλλά και διαχείρισης της τεχνολογίας-καινοτομίας, ενώ ως ένα βαθμό λείπουν και οι απαιτούμενες τεχνικές γνώσεις. Το τελευταίο εύρημα είναι ίσως το πλέον απογοητευτικό, καθώς φανερώνει ότι δεν είναι μόνο οι άυλες δεξιότητες (soft skills) που συνήθως λείπουν από το υφιστάμενο ανθρώπινο δυναμικό, αλλά και πραγματικές τεχνικές γνώσεις που σχετίζονται με το αντικείμενο της θέσης εργασίας.

Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές ότι την Ελλάδα σήμερα την ενδιαφέρει να ενισχύσει το επιχειρηματικό της σύστημα με όσο το δυνατόν περισσότερες επιχειρήσεις της πρώτης κατηγορίας. Η ανάγκη ενίσχυσης αυτής της επιχειρηματικότητας, που μπορεί να είναι βιώσιμη ακόμη και σε περιόδους πιστωτικής στενότητας και ύφεσης υπογραμμίζεται και από την τρέχουσα, δυσχερή ατραπό στην οποία βρίσκεται η χώρα. Είναι εξίσου σαφές, όμως, ότι υπάρχουν υγιείς δυνάμεις που μπορούν να υποστηρίξουν την αναδιάρθρωση του εγχώριου παραγωγικού/επιχειρηματικού συστήματος σε αρκετούς κλάδους με συγκριτικά πλεονεκτήματα διεθνώς. Ενδεικτικά είναι όσα ακολουθούν στην επόμενη ενότητα.